

NR. 2/93

Vokterhunder for bufe

Beskyttelse av sauer
mot rovdyr

ISBN 82-7478-089-2
ISSN 0807-0946

RAPPORT NR. 2/93

**VOKTERHUNDER FOR BUFE.
BESKYTTELSE AV SAUER MOT ROVDYR.**

Rapport skrevet av:

United States Department of Agriculture
Animal and plant Health Inspection Service
Animal damage Control
Agriculture Information Bulletin Number 588

Forfattere: Jeffrey S. Green
Roger A. Woodruff

Orginaltittel: "Livestock Guarding Dogs:
Protecting Sheep from Predators"

Innholdsfortegnelse:

- s.1 Introduksjon**
- s.2 Begrepet vokterhund**
- s.2. Utvelgelse av riktig hund -
egenskaper hos en effektiv vokterhund**
- s.3 Hensyn**
- s.3 Utvelgelse av passende rase**
- s.4 Evaluering av adferd**
- s.5 Han eller hun?**
- s.5 Hvor mange hunder?**
- s.7 Fra valp til vokterhund -
hundeoppdrett og sosialisering**
- s.9 Trening og lydighet**
- s.10 Forholdet mellom hund og sau**
- s.11 Hundens alder og evne til å vokte tilfredsstillende**
- s.12 Daglige rutiner og oppførsel**
- s.12 Hundens reaksjon på skremmende opplevelser**
- s.12 Omfang av menneskelig kontakt**
- s.13 Vokterhunder under lamming**
- s.15 Forholdet mellom gjeter- og vokterhunder**
- s.15 Bruk av hunder i utmark og innmark**
- s.15 Spesielle hensyn ved bruk på inngjerdet beite**
- s.16 Hunder i utmark**
- s.17 Å huse hunder gjennom vinteren**
- s.17 Flyttbarhet**
- s.18 Eieransvar -
menneskets sikkerhet i forhold til hunden**
- s.18 Hundens helse og skjøtsel**
- s.19 Hundens sikkerhet**
- s.20 Hundevalv ved kjøttprodusenten selv**
- s.20 Økonomiske hensyn**
- s.21 Fordeler og problemer**
- s.22 Effektivitet mot forskjellige rovdyr**
- s.23 Håndtering av husdyr i områder med rovdyr**
- s.25 Appendix A:
Oppsummering av data fra 399 bufeprodusenter som beskriver
Vokterhunder**
- s.26 Steder for tilleggsinformasjon**
- s.27 Bibliografi.**

INTRODUKSJON.

En eldgammel metode for å beskytte sauer på beite ble gjenopptatt i slutten av 70-årene, nemlig ved hjelp av vokterhunder. Flere faktorer bidro til dette, bl.a. statlige restriksjoner vedrørende bruken av giftstoffer for å drepe rovdyr. De dårlige resultater oppnådd ved eksisterende teknikker i rovdyrbekjempelser i visse situasjoner, og et ønske om ikke-dødlige metoder for å redusere tap av bufe til rovdyr.

Bruk av vokterhunder til å beskytte bufe kan spores mange århundrer tilbake i Europa og Asia, men lite ble nedskrevet om hvordan hundene ble brukt. Først i den senere tid har forskerne begynt å finne svar på relevante spørsmål om beskyttelse av bufe.

Uten tvil kan enkelte hunder beskytte sauer, men under hvilke forhold er vokterhunden et godt eller dårlig valg for å hindre rovdyrangrep? Hvis vokterhunden er et fornuftig valg, hvordan kan eieren skaffe seg, ale opp, trene og effektivt benytte en slik hund med saueflokket? Hvilke raser passer best til oppgaven og hvilke kostnader og risikoer må man regne med?

En sauebonde som har betydelig tap overfor rovdyr er kanskje villig til å hanskens med potensielle problemer i forbindelse med oppaling og bruk av vokterhunder. Hvis tapene er små, kan det hende at produsenten ikke finner det bryet verdt å ale opp og trene en hund.

Enkelte tror at innkjøp av en vokterhund øyeblikkelig vil løse deres rovdyrproblemer. Dessverre er dette sjelden tilfelle. Det kan synes som om det mangler umiddelbare fordeler, eller en unghund kan virke mindre aggressiv og beskyttende enn bonden venter. Eierne og gjeteren må begge ta vokterhundbegrepet alvorlig når de introduserer en hund i flokken. Vokterhunder kan ikke skrues av og på etter behov og mulige gevinster ved bruk av hund er vanligvis ikke oppnåelig uten at man har investert både tid og tålmodighet i starten.

Vi har alet opp utallige hunder under like forhold. De fleste ble gode vokterhunder, men ikke alle. Medfødte egenskaper må være til stede hos den gode hunden og hvor mye man enn trener og hvor tidlig man enn introduserer hunden til bufeet, har man ingen garanti for at hunden vil bli en god vokterhund.

Noen hunder er blitt oppdradd som kjeledyr og senere trent til å bli gode vokterhunder av folk som har gått inn for det. Andre meget spesielle hunder har plutselig vist en sterk tiltrekking til sauer uten at de har fått en ønskelig oppdragelse. Slik tilfeller er sjeldne og de fleste hunder vil trenge en viss grad av egnet sosialisering og erfaring med sauer for å bli gode voktere som man kan stole på.

Anskaffelse av vokterhund er vanligvis ikke nok til å løse bondens umiddelbare problemer med rovdyr, fordi modne og effektive voktere ikke er tilgjengelige. God tid, arbeid og hell trengs for å oppdra en valp til å bli en moden hund. En hund kan

vise seg å være lite effektiv i enkelte situasjoner. I andre kan det vise at en hund er alt som trengs for å stoppe rovdyr. Mellom disse to motpoler fins situasjoner der hunden kan brukes i tillegg til elektrisk inngjerding, snarer, jakt fra luften eller andre kontrollmetoder.

Det finnes noen få faste regler med hensyn til hunder og sauer. Mange variabler virker sammen under oppalingsen av vellykkede vokterhunder. Denne meldingen presenterer informasjon basert på erfaringer fra forfatterne, forskjellige forskere, og et stadig større antall bønder som har brukt hunder som en del av sine tiltak mot rovdyr med vellykket resultat.

BEGREPET VOKTERHUND.

En vokterhund er en hund som blir hos sauene uten å skade dem og som aggressivt avviser rovdyr. Hunden velger å bli hos sauene fordi den har blitt oppdradd hos dem siden valpestadiet. Dens beskyttende adferd er stort sett instinktivt, og lite formell trening er nødvendig annet en avpasset rettelse av upassende oppførsel (f.eks. at den tygger på sauens ører, leker eller vandrer for mye). Vokterhunden er heller et medlem av flokken på heltid og ikke en gjeterhund. Hundens suksess er avhengig av kvaliteten på dens genetiske bakgrunn og en skikkelig oppaling.

Suksessen kan økes om man ser på vokterhunden som et redskap som skal tas i bruk som en del av den totale sauedriften. Hunder kan ikke oppføre seg som maskiner og deres adferd varierer. Saueprodusenter som lykkes med sin bruk av hunden, må kanskje forandre litt på sine rutiner for å oppnå de beste resultater i samsvar med hundens individuelle egenskaper. De kunne forandre beite, separere eller gruppere sauene, flytte foring og vanningsplassene, bytte gjerdetyper og plassering eller forandre tidsplanene når det gjelder å sjekke flokken.

UTVELGELSE AV RIKTIG HUND.

EGENSKAPER TIL EN EFFEKTIV VOKTERHUND.

Den ideelle vokterhunden er intelligent, våken og har selvtillit. Den må kunne handle uavhengig og reagere instinktivt når den beskytter flokken. Den vil kunne utforske og aggressivt stå ansikt til ansikt med inntrengere, men først og fremst må hunden være våken overfor sauene og ikke skade dem. En utfordrende og aggressiv hund er til lite nytte om den ikke vil holde seg like ved flokken. Hunden bør være fysisk frisk og godt tilpasset. Den bør være fri for alvorlige genetiske feil som hoftedysplasi og et dårlig bitt.

Det er viktig å forstå forskjellen mellom gjeterhunder og vokterhunder.

Gjeterhunder (border collies, Australian shepherds og andre) flytter sauer fra ett område til et annet ved å bite, løpe etter eller bjeffe på sauene. Gjeterhunder jobber etter signalene fra stemmen og hånden, fra en trener og stort sett er de ikke alene med sauene. Vokterhunder samler vanligvis ikke sauene, er opplært til å la være å bite, jage eller bjeffe på sauene, og oppfører seg uavhengig av mennesker.

(Se også avsnitt om forholdet mellom gjeter- og vokterhunder)

HENSYN.

Adferden som hunden viser er et resultat av arv (genetiske faktorer) og hvordan hunden ble oppdratt. Viktigst er opplevelsene under hundens første levemåneder. (Se avsnitt om hundeoppdrett og sosialisering)

Stort sett modnes vokterhundene langsomt. Det virker som om Komondorok og Anatolian shepherds når en grad av modenhet ved 18 til 30 måneder, mens Great Pyrenees modnes tidligere. Gjennom modningsperioden opplever en hund raske fysiologiske og adferdsmessige forandringer. Den unge hunden kan ha en sterk trang til å leke og viser tilsynelatende irrasjonell adferd. Det burde ikke ventes at en valp eller unghund kan sammenlignes med en voksen, erfaren vokterhund. En ung vil sannsynligvis gjøre feil de første måneder den er sammen med sauer.

Et annet trekk som er vanlig i disse vokterrasene er den tendes til uavhengig adferd. Enkelte hunderaser blir valgt ut for sin lydhørhet overfor mennesker, men vokterrasene har gjennom tidene blitt utvalgt på grunn av deres evne til å handle uavhengig i sin rolle som voktere. Den evnen gjør dem relativt vanskelige og ulydige overfor muntlige kommandoer. Hvis hunden som valp kan bli kjent med og få noe opplæring av treneren, kan dette bidra til å fjerne slike problemer når hunden blir voksen. En ung vokterhund kommer til å reagere på forskjellig måter overfor nye stimulanser og visse reaksjoner kan bli problematiske. Enkelte hunder kan komme til å jage vilt (kaniner, rådyr, elg og antiloper). Denne typen adferd bør stoppes hvis jakten fortsetter over lengere distanser. Jaging etter storvilt er ulovlig i de fleste statene og det innebærer at hunden fjerner seg fra sauene den skal beskytte. Det er vanskelig å generalisere omkring hvordan en hund vil komme til å reagere overfor hver ny opplevelse. De fleste hunder kommer til å bli sprutet på av en skunk eller få nesen full av hulepinnsvinpigger om de treffer akkurat disse dyrene. En hver situasjon må evalueres av hundeeieren og hanskes med på passende vis.

UTVELGELSE AV EN PASSENDE RASE.

Forskningen angående hundene i USA ble hovedsakelig utført på to forskjellige steder. I New England Farm Center i Amherst, Massachusetts som tilhører Hampshire College og ved U.S Sheep Experiment Station (USSES), U.S. Department of Agriculture, Agricultural Research Service, Dubois, Idaho. Forskere ved NEFC arbeidet med flere hunderaser fra Europa og Asia, bl.a. Maremma hunden (Italia), Shar Planinetz (Jugoslavia), Anatolian Shepherd (Tyrkia) og forskjellige krysninger av disse rasene. Arbeidet ved USSES involverte Komondor (Ungarn), Great Pyrenees (Frankrike og Spania), og Akbash-hundene (Tyrkia).

Andre raser med bakgrunn i vokting av bufe er Kuvasz fra Ungarn og Briard-hundene fra Frankrike. Bare noen få av disse hundene er tilgjengelig. Flere andre raser er blitt brukt før i tiden, men vi er ikke helt sikre om deres hovedfunksjon var å vokte. I tillegg til særskilte raser har noen Navajo indianere brukt bastarder til å

beskytte saue- og geiteflokkene sine. Disse hundene er ikke produkt av noe spesielt artsprogram. Det virker som om deres suksess henger sammen med måten de blir oppdratt og trent på.

I 1986 utførte University of Idaho en undersøkelse av ca. 400 mennesker som brukte vokterhunder. De rapporterte om 763 hunder, 95% var kjente vokterraser. Great Pyrenees (57%) og Komondor (18%) var de mest alminnelige etterfulgt av Akbash (8%), Anatolians (7%). Det var ingen forskjell i graden av vellykkethet blant rasene, men adferdsforskjeller ble observert. Flere Komondors bet mennesker enn Great Pyrenees, Akbash eller Anatolians. (Se Appendix A for videre resultater av undersøkelsen.)

I en ny evaluering av årsgamle vokterhunder ble Great Pyrenees vurdert høyere enn Anatolian shepherds (83% av 59 Pyrenees kom fra 38% Anatolians som like bra.) Anatolian Shepherds ble vurdert lavere først og fremst på grunn av en høyere tendens til å skade eller drepe sauer.

De fleste hunder i University of Idaho-undersøkelsene i 1986 var aggressive mot rovdyr og andre hunder, men Great Pyrenees virket noe mindre aggressive mot hunder enn de andre vokterrasene. De observerte forskjeller i modningstid mellom Great Pyrenees og Komondorok ved USSES. Great Pyrenees (26 hunder fra 11 forskjellige kull) viste lavere modningsalder og viste valpete oppførsel (alt for lekende, overstadig adferd) sjeldnere enn Komondorok (26 hunder fra 10 forskjellige kull). I en nylig avsluttet undersøkelse av flere raser har vi sett at Anatolian har lengere modningstid i likhet med Komondorok.

Disse hundeavstamminger kan vise seg å være bedre enn andre og evnen til å vokte kan variere fra hund til hund innenfor rasen. Det er ikke garantert at en hund vil bli en vellykket vokterhund bare fordi den kommer fra en bestemt rase eller avstamning. Det er også tenkelig at visse raser eller avstamminger kan passe til bestemte vokteroppdrag (innmark eller utmark).

Sauebonden bør kjøpe en hund som tilhører en godkjent vokterrase fra en pålitelig oppdretter som kjenner hunden han skal selge. Man kan vurdere hvilke kenneler som har skaffet frem gode hunder før ved å forhøre seg rundt omkring. Mange oppdrettere tilbyr en eller annen form for garanti for sine arbeidshunder. Garantidetaljene kan variere, men enkelte sikrer innbytte av hunder som ikke arbeider på en tilfredsstillende måte. Disse garantiene er sikkert en plussfaktor, men de frikjenner ikke en oppdretter fra hovedansvaret for å oppdra og skjøtte hunden riktig. (Se avsnitt om økonomiske hensyn for informasjon om innkjøpspris)

EVALUERING AV ADFERD.

Det ville være en fordel å kunne velge ut en valp fra et kull ut fra spesielle viktige karakteregenskaper når det gjelder adferd og få en rimelig forsikring for at den med skikkelig trening kommer til å bli en god vokterhund senere. En av forskerne fastslo at grunntemperamentet til unge valper følger dem gjennom livet og at deres

generelle temperament kan fastsettes ved 6-8 ukers alder. Adferd til en 4-18 måneders valp kan imidlertid være noe svingende og ustabil.

Valper ved USSES ble observert periodisk mellom 8 uker og full modenhet (20 til 30 måneder). Flere punkter fortjener oppmerksomhet når det gjelder en valps oppførsel. Vi anbefaler å velge ut en valp som ikke er tilbakeholden, men en som viser selvtillit og våkenhet. En valp bør bjeffe for å uttrykke aggresjon og mistenksomhet fremfor frykt. En hund som er sky overfor mennesker kan komme til å bli passende aggressiv overfor rovdyr og også utvikle sterke bånd til sauer, men sannsynligheten for at den blir vellykket er større om man velger en valp med selvtillit.

Observer hvordan valpen oppfører seg både sammen med og borte fra mennesker og resten av kullet. Vi observerte en Akbash tisper som var underdanig overfor mennesket, men hun var aggressiv overfor andre hunder og hadde samhørighetsfølelse overfor sauer. Selvtilliten til en sky valp kan øke ved at den plasseres sammen med en annen hund.

Alle vellykkede hunder ved USSES viste positive egenskaper mellom 3 og 8 måneders alder, selv om enkelte trekk kan utvikles ettersom de modnes, vil de fleste gode vokterhunder vise tydelige løfter ved ung alder.

HAN ELLER HUN?

I undersøkelsen fra 1986 av 763 vokterhunder var det ingen forskjell mellom handyr og tisper når det gjaldt deres suksess. Valg mellom kjønnene er da heller gjort på personlig grunnlag, men det er verdt å ta hensyn til kjønn til eventuelt andre vokterhunder på bruket. Hvis alle er sterilisert, er selvsagt heller ikke det viktig.

Vår undersøkelse viser ingen tydelighet mellom steriliserte og ikke-steriliserte hunder. Vi anbefaler derimot sterkt at hunvalper blir operert før første løpetid og hanvalper kastreres ved 9 måneders alder.

Det finnes ingen tegn til at sterilisering er uheldig for en vokterhund. Heller det motsatte. De regelmessige løpetidene kan skape problemer. Hanhunder som er tiltrukket av en tisper i løpetid, kan øke rovdyrproblemet. Hvis en tisper holdes inne under løpetiden, valping og diing, er hun ikke ute for å beskytte saueflokkene. Sterilisering vil sannsynligvis minske den uheldige vandring sett i enkelte hanhunder og muligens tisper. Vi har ikke sett noen bevis for at sterilisering har redusert deres effektivitet. (Se avsnitt om hundeavl ved kjøttprodusenten selv.)

HVOR MANGE HUNDER?

Særtrekkene ved enhver vokteroppgave vil komme til å bestemme antall hunder som trengs for effektiv beskyttelse av sauene fra rovdyr. Måten hunder oppfører seg på vil også være forskjellig. Noen erfarne hunder kan patruljere flere hundre acres (1 acre er lik 4 mål) som inneholder hundrevis av sauer, mens yngre hunder ikke kan

dekke så stort område.

Typen og antall rovdyr og intensiteten ved deres rovvirksomhet vil fortelle hvor mange hunder som trengs. Hvis det er få rovdyr, vil en hund være nok. I utmark brukes ofte 2 hunder, mens hvis rovdyret er en grizzly bjørn, er flere hunder ofte ikke nok til å skremme den bort. (Se avsnitt om effektivitet mot forskjellige rovdyr). Hensyn må også tas til terrenget og vegetasjonen. I relativt flatt, åpent lende, vil det greie seg med en hund. Der beitet består av kratt, skog, kløfter og åser, vil det være nødvendig med flere hunder, spesielt hvis sauene er spredt. Som nevnt senere kan det oppstå problemer når man skal etablere mer enn en hund i flokken.

Sauenes oppførsel kommer også til å spille en rolle i å avgjøre hvor mange hunder som trengs. Sauer som samler seg i flokk og danner en samlet gruppe, særlig om natten (den typiske rovtiden), kan mer effektivt beskyttes av en hund enn sauer som beiter og sover spredt.

For eksempel var det i USSES en ung Komondor som effektivt beskyttet 600 hunlam i et innlandsbeite på 125 acres. I en annen situasjon greidde ikke en ung Komondor å hindre rov på en flokk på 600 værlam på en beitemark på 160 acres. De unge værene beitet spredt og terrenget inneholdt fjellhamre og kratt som ga dekning for prærieulver. En eldre og erfaren hund kunne ha beskyttet lammene mer effektivt enn en ung hund, men i denne situasjonen ville det ha vært ønskelig med to hunder.

I et annet tilfelle greidde en 7 måneders Great Pyrenees å hindre rov i 4 innegjerdede beiter - hvert på 160 acres som inneholdt 30 sauer. Hunden ble sett hos de fire sauegruppene til forskjellige tider. Senere vaktet han 7 forskjellige 160 acres innhegninger som hver inneholdt flere hundre sauer.

Med utmarksflokker (vanligvis på 1000 søyer + lammene deres), har enkelte bønder redusert rov med bare 1 hund; andre har brukt opp til 4 eller flere hunder pr. flokk. Vi anbefaler derimot at man starter med en og bringer inn den andre når den første er veletablert. Når den erfarne hunden har utviklet et effektivt arbeidsmønster, kan den bli rollemodell for en utrenet hund (som allerede er sosialisert med sauer). Den yngre hunden kommer til å etterape den eldre, mer erfarne og lærer rutinen omkring det å beskytte en flokk.

Et par vokterhunder ved USSES viste adferd der de utfylte hverandre. Den ene hunden var aggressiv og patruljerte rutinemessig et bredt område rundt sauene. Den andre hunden holdt seg vanligvis nær flokken og reagerte aggressivt bare når flokken ble konfrontert direkte med et rovdyr. Det er ganske vanlig at to hunder utfyller hverandre på denne måten. Det kan skape problemer å tilføre flokken nye hunder. Hvis en av hundene oppfører seg upassende, kan den andre hunden komme til å gjøre det samme. Slik oppførsel kan være aggressjon mot sauene, uoppmerksomhet overfor sauene og streifing som er det mest vanlige potensielle problemet når flere hunder brukes. Streifing kan forekomme oftere ved bruk av flere hunder fremfor bare en, og det er klart at dette kan være et betydelig problem i mange situasjoner. Tidlig tilpasset trening og sterilisering kan hjelpe til å redusere problemet.

Vi anbefaler sterkt at førstegangsbrukere av vokterhund begynner med en enkelt valp. Egne erfaringer kan ikke erstattes av litteratur og lesning av instruksbøker. Hvis ekstra hunder trengs, kan de introduseres senere. Hvis mer enn en valp er under trening, er det viktig at de ales opp separat slik at de ikke blir preget av hverandre og ignorerer sauene.

FRA VALP TIL VOKTERHUND. HUNDEOPPDRETT OG SOSIALISERING.

Målet med en ny valp er å kanalisere dens naturlige instinkter slik at den blir en moden vokterhund med de ønskede egenskaper.

Dette kan best oppnås ved tidlig og sammenhengende kontakt med sauer slik at et bånd oppstår mellom hunden og sauene. Hvis dette båndet ikke utvikles, kan det hende at hunden ikke vil bli hos sauene. Det er best å hente valpen når den er 7-8 uker gammel. Valpen bør da skilles fra alle andre hunder, inkludert resten av kullet sitt. Den skal da med en gang plasseres i inngjerdingen du har forberedt, som beskrives nedenfor.

Det ideelle stedet å ale opp en valp er en liten inngjerding eller kve som er rømmingssikker. En valp som nylig er fjernet fra kullet sitt og omgang med mennesker vil kanskje ikke ønske å bli i innhengningen med lammene. Hvis det er mulig for valpen å forlate området, vil dens tilbøyelighet til å rømme tilbake til kennelen, hjemmet og mennesker bare bli sterkere og sterkere. Hvis valpen ikke kan rømme, kommer båndet til sauene lettere til å utvikle seg. Senere, når hunden blir plassert i større beiter, som de kan forlate, hvis tendensen til å dra tilbake til gården har minsket.

Valpens innhegning behøver ikke å være større enn ca. 45 m², selv om det er bra at størrelsen øker ettersom valpen vokser seg større. Innhegningen bør inneholde 3-6 sauer, helst lam (foreldreløse er ideelle). Hvis lam ikke kan skaffes, velg sauer som ikke er aggressive mot den unge valpen, f.eks. erstatningsunglam. Sauene kan stadig overflyttes, slik at valpen utsettes for flere av sauene den skal bli boende hos senere.

Valpen bør ha et lite område innenfor innhegningen der den kan trekke seg tilbake fra sauene. Innenfor dette området bør hunden sove og spise. (hvis innhegningen er utendørs). Dette området kan gjerdes inn med planker som hunden, men ikke sauene, kan krabbe gjennom. Derimot er det ønskelig at vannet plasseres i et fellesområde, slik at valpen og sauene er tvunget til å omgås noe.

Sjekk flere ganger daglig i den første tiden, senere minst en gang daglig, at valpen lett kan finne mat og vann og at sauene og hunden virker tilfredsstillende sammen. Hvis en spesiell sau er overagressiv mot valpen, bør den fjernes og byttes ut med en annen sau. Under disse daglige visitter kan hunden klappes, men utstrakt kontakt mellom mennesker og hund bør unngås. Under denne sosialiseringsprosessen bør vekten ligge på omgang mellom hund og sau. Derfor bør omgang mellom hund og mennesker være minimal.

Sosialiseringen hos hunder er en utviklingsfase der permanente emosjonelle tilknytninger fort og lett oppstår. Data fra den ene undersøkelsen antyder at prosessen starter ved 3 uker, toppe seg ved 6-8 uker og flater seg ute innen 12 uker. Etter 12 uker kommer kanskje aldri en tilfredsstillende sosialisering til å oppstå. En hund som blir boende i en kennel etter denne alderen kan bli permanent sky og kan få vanskeligheter ved senere forandringer i miljøet (et syndrom som omtales som kennelsyken).

Enkelte hundeoppdrettere tillater 4 uker gamle kull å være sammen med unge lam med bra resultat. Kroppskontakt mellom sau og hund øker utviklingen av et sterkt bånd. Det er ønskelig å separere kullet fra hverandre etter 7 uker. Den ensomme valpen søker sauene for selskap og den blir også fjernet fra kullhierarkiet. For valper som er blitt kontinuerlig dominert av de andre i kullet, kunne den ensomheten som i virkeligheten plasserer dem på toppen av den sosiale stigen, oppmuntre dem til å utvikle mere selvtillit .

Enkelte valper viser "flokkoppførsel" der hvor det er tre eller flere sammen. Hunder i flokk vil gjerne leke med sauer; og revne ører, utdradd ull og enda alvorligere skader kan oppstå. Voldsom lek er ikke bra for sauene og den oppmuntrer til høyst uønsket oppførsel av valpene. Det kan bli et meget alvorlig problem og må derfor overvåkes nøye. En del forsiktig lek, derimot, kan tolereres og kan til og med fremme båndet mellom hunden og sauene.

Hvis en valp leker for mye eller blir for aggressiv overfor sauene, bør den irettesettes. Valper lærer fort når de er unge og en kort risting i nakkeskinnet med en kommando "nei" kan bli en effektiv irettesettelse. Tendensen til for mye lek kan av og til reguleres ved at man bruker større lam som ikke vil tolerere så mye valpete lek. Noen gang kan disiplin oppnås ved å skille hunden fra lammene i en kortere periode i en nærliggende innhegning der hunden fortsatt kan se sauene. Disse korte perioder i isolasjon kan støtte opp under hundens innlæring/trening om hvordan den bør og ikke bør oppføre seg.

Etter den første sosialiseringsperioden (valpen bør være minst 16 uker gammel), kan valpen og sauene som den har vokst opp med, slippes ut i et større område eller sammen med resten av saueflokken på beite. Denne forandringen må også overvåkes slik at andre ikke-sosialiserte sauer ikke skader hunden. Hunden kommer til å utforske det nye territorium. Sannsynligvis vil ikke gjerdene i en større innmark kunne stoppe en mindre hund, slik at den vil gå gjennom gjerdet her og der mens den utforsker terrenget. Hunden bør alltid komme tilbake til sauene innen rimelig tid. Hvis den ikke gjør det, må den hentes og oppmuntres til å bli. Gjenta denne prosessen så ofte som nødvendig. Hvis den tidlige sosialiseringen blir utført tilfredsstillende, burde hunden foretrekke å være i samme område som sauene. Det er viktig at hunden ikke får lov til å holde seg rundt i huset, med barn, eller hvilket som helst område uten sauer. Hvis hunden stadig holder seg unna der den skal være, ta den tilbake til det lille rømmingssikre område dens over natten, og prøv igjen neste dag.

Når hunden har fått et sterkt bånd til sauene og blir hos dem av vane, kan den komme til å ta med de uteliggende områder rundt beitet på sine rekognoseringsrunder. En hund som kommer seg forbi gjerdet for å beskytte buffersonen rundt beitet kan, under enkelte omstendigheter, være en mer effektiv vokter enn en som må forbli innenfor gjerdet. Dette er en kritisk faktor i mer bebyggd strøk. (Se avsnitt om eierens ansvar).

Etter som en hund modnes, oppstår det sannsynligvis adferdsforandringer når det gjelder å være hos sauer. Enkelte valper som ikke så lett blir på det ene beitet, vil bli på et annet. Andre hunder har vanskeligheter med å tilpasse seg hyppig flytting fra beite til beite. Interessen for å vokte sauer økte plutselig under modningsperioden hos enkelte hunder på USSÉS. Enkelte valper viser større ansvarsfølelse når de fjernes fra en liten driftsbygning eller innhenging til et større beite med sauer.

TRENING OG LYDIGHET.

Det er viktig å lære hundene noe lydighet. En hund burde forstå "nei" og slutte med det den holder på med på kommando. Bruk denne kommando (eller en lignende) hver gang hunden gjør noe som er virkelig galt (f.eks. om den biter sauen, jager den eller et kjøretøy, eller hopper opp på et menneske). Du vil at denne kommandoen øyeblikkelig skal adlydes, så bruk den ikke i utreningsmål.

En hund bør også komme når den blir anropt eller i det minste stå stille slik at du kan få tak i den. Det er ikke noe som er mer ergerlig eller farligere for hunden enn at du ikke kan få tak i den når du trenger det. Opprettholdelse av god helse (d.v.s. gjennom vaksinasjon) og skikkelig arbeide med sauene er avhengig av at du kan få tak i hunden når det trengs. Hvis du venter at hunden konsekvent skal reagere når du roper "kom", skal du motta hunden på en positiv måte når den adlyder. Bruk ikke den kommandoen når du tilkaller hunden for å refse den for noe galt den har gjort. Hvis du trenger å rette på den, gå til den og gjør det.

Vi anbefaler at hunden læres opp til å gå i bånd. Noen ganger trenger man å binde en hund, vanligvis for kortere tid mens sauene skal lastes eller flyttes på, eller hvis man skal ta med hunden til et annet sted. En hund skal alltid bindes når den kjører bak i en åpen bil (Se avsnitt om hundens helse).

Enkelte eiere lærer hundene tilleggskommandoer. Det er derimot viktig å huske at vokterhunder er uavhengige og uten oppsyn mesteparten av deres arbeidsliv. Selv om de kan ta imot lydighetstrening, stiller vi spørsmål ved nytten av å lære hunden kommandoer den har lite bruk for i sitt arbeid. Oppdreven eller unødvendig lydighetstrening kan styrke hund - menneske-båndet og forstyrre hund - sau-båndet.

Enkelte lærer ikke hundene sine kommandoer i det hele tatt. De synes at de tar feil i det. Man skal i det minste kunne få tak i hunden.

Forskjellige metoder for lydighetstrening kan gi tilfredsstillende resultater. Flere

poenger er nyttige å notere seg. Eiere burde være konsekvente og bestemte når de gir kommandoer og vente en konsekvent reaksjon fra hunden. Hunder får ros for korrekt oppførsel og fremfor muntlig eller fysisk å irettesette en valp, for at den har reagert feil, bør ros tilbakeholdes. Denne positive tilnærmingen vil ofte gi de ønskede resultater om man vil unngå muligheten for å gjøre valpen folkesky. Noen hunder har ikke godt av streng straff. Riktige irettesettelser vil ikke få den mest underdanige valp til å bli sky om den får mer ros enn irettesettelser.

I enkelte situasjoner er ikke en muntlig irettesettelse nok til å få hundens oppmerksomhet. Et lett dask med en opprullet avis kan være på sin plass. Meningen er å få hundens oppmerksomhet, ikke å gjøre den vondt. Når en irettesettelse først er gitt, bør hunden vises den korrekte og ønskede oppførsel, og så bli rost når den reagerer riktig. Hvis straffen skal bli effektiv, må den gis etter sekunder etter uønsket oppførsel. Irettesettelser som gis timer eller til og med minutter etter forseelsen har skjedd, er meningsløse for hunden. Straffen må være sterk nok til øyeblikkelig å stanse den dårlige oppførselen. Treningen burde fortsette så lenge modningsprosessen foregår, men formelt vare så lenge den er nødvendig.

Vokteroppførsel er stort sett instinktiv. Det ville være vanskelig å trene en hund uten vokterinstinkt i å utføre noen av de nødvendige funksjonene slik som å ha oppsyn, bjeffing og luktkamerking. Alikevel er det mest sannsynlig at hunder vil trenge trening for å utvikle seg og må læres eller bli vist hva, hvor og når de skal vokte.

Vokterhunden er en brukshund og må behandles deretter. Den er ikke et kjeledyr, og det er viktig å forstå dette helt fra begynnelsen. En hundeeier sa "det eneste du behøver å gjøre, er å elske hunden og den vil vokte alt som er ditt." Det er sant at en vokterhund som overøses av oppmerksomhet fra mennesker blir veldig beskyttende overfor eieren og hans eiendeler. Og hvis sauene skulle befinne seg i hagen, vil de beskyttes like godt som barna, bilen og huset. Men hvis sauene holdes på avstand fra eierens hjem, blir det vanskelig å holde hunden hos sauene fordi den vet at den kan få oppmerksomhet fra mennesket der eieren befinner seg, og det er som oftest ved huset.

Hvor mye kjærlighet bør du gi vokterhunden? Hvis hunden oppfatter en klapp på hodet og ord som "flink hund", vil den arbeide for å motta denne belønningen. Ikke å gi den mer kjærlighet enn det, bør ikke oppfattes som grusomt eller uvennlig. Det som forvirrer en hund, er å la den bli ved huset til den blir vant til det, behandle den som kjeledyr, for så plutselig å sette dem ut på beite med sauer og vente at den blir der.

FORHOLDET MELLOM HUND OG SAU.

De fleste valper er underdanige overfor lam, særlig ved de første møtene. Senere, når valpene og lammene blir vant til hverandre, prøver valpene å leke med lammene. Lammene svarer på dette enten ved å forflytte seg eller ved å tuppe eller tumle litt med valpene.

Enkelte hunder viser interesse for å stelle lammene og kan tilbringe flere minutter med å slikke dem, særlig rundt ansiktet, ørene og genital-regionen. Denne oppførselen kan være med å styrke båndet mellom hunden og sauene.

HUNDENS ALDER OG EVNE TIL Å VOKTE TILFREDSSTILLENDE.

Modne, erfarne og effektive vokterhunder er vanligvis ikke tilgjengelig for de fleste sauebønder. Selv om det fins unntak, er de fleste henvist til å kjøpe vokterhundene sine som uerfarne valper og er nødt til å bidra selv til deres oppdragelse. Når hunden når en viss modenhet, kommer den til å vise tegn til revir- og vokteroppførsel overfor rovdyr som truer flokken. Dette modenhetsnivået varierer. Det fins ingen forutsigbar alder når en unghund kan ventes å bli en effektiv vokter.

Det er flere kriterier som kan antyde hundens vilje til å ta på seg vokterrollen. Følgende oppførsel har en tendens til å øke når vokteren når større modenhet i sin rolle: 1. Hanhunder (og av og til tisper) bruker å løfte bena istedenfor å sitte når de skal markere med urin; 2. Duft eller spormarkering (urinering og avføring) blir mer hensiktsmessig og merkene konsentreres nær beitegrensene; 3. Bjeffing på nye stimuli blir mer forutsigbar og retningsorientert; 4. Hunder er ofte aktive for lengre perioder; 5. Hunder blir mer interessert i sauene enn i treneren; 6. Bevisst patruljeringsaktivitet øker i hyppighet og lengde.

Hunder viser en god del av denne adferden helt ned i 4 1/2 måneders alder. En ung valp bør derimot ha nådd et visst nivå av fysisk modenhet før den settes ut til å vokte sauer der mange blir tatt av rovdyr. Dette nivået er vanskelig å definere helt klart, men hunden bør iallfall være stor nok til å forsvare seg overfor rovdyr.

Ettersom hunden blir mer erfaren, kan den vise spesiell adferd (bjeffing, buskmarkering og patruljeringstendenser) i større eller mindre grad alt etter forholdene. Hvis prærieulver ofte er i nærheten, vil hunden markere og patruljere mer enn om de ikke var der. Idet hunden blir mer kjent med sitt territorium og aktivitetene som er vanlige der, kan tilfeldig bjeffing avta. Enkelte hunder bjeffer sjelden.

Gode vokterhunder har en passende blanding av modning både i fysikk og adferd, kombinert med erfaring med sau.

Hunder kan reagere med usikkerhet og til og med frykt under sitt første møte med rovdyr. Ved USSES jaget en prærieulv en fysisk moden vokterhund som var 3 ganger større enn den selv. Under sitt første møte med en prærieulv oppførte hunden seg umodent og løp sin vei. Neste dag jaget hunden prærieulven og fortsatte å gjøre det ved alle senere konfrontasjoner. Andre hunder ville muligens ha reagert anderledes i denne situasjonen, men erfaring må til for alle gode vokterhunder.

I de fleste situasjoner anbefaler vi at valpen flyttes sammen med sauene den vokste opp med når den skal ut i den store flokken og at dette bør skje så snart hunden kan holde følge og forsvare seg om nødvendig. Eventuelle feil som blir gjort i forhold til

dette er som regel det at hunden ikke settes ut tidlig nok.

DAGLIGE RUTINER OG OPPFØRSEL.

Hva burde førstegangseieren av en vokterhund forvente i form av oppførsel i løpet av et døgn? Noen er overrasket over at hunden som sover mesteparten av tiden likevel kan fungere effektivt som vokter. Enkelte vokterhunder, særlig de umodne dyrene, virker som om de tilbringer størsteparten av tiden i søvn.

Hvis sauene er aktive (flytter på seg og beiter), vil hunden også være det. Men hundene er ikke nødvendigvis hos sauene hele tiden. Hunden sover kanskje om dagen mens sauene beiter, eller det kan hende den undersøker andre områder enn der sauene befinner seg. Med erfaring kommer hunden til å lære når rovdyr vanligvis slår til (helst tidlig om morgenen) og da er den ute på aktiv patruljering eller er på vakt et spesielt sted. En hund vil ofte legge seg til å sove med sauene, men er vanligvis snar til å våkne ved en forstyrrelse. Det virker som om noen sauer lærer seg å søke hunden når de trues av et rovdyr.

En vokterhund bruker sine sanser og erfaringer for å vite hvor og når den skal patruljere og hvordan den best kan holde rovdyr vekk fra sauene. Enkelte eiere har misforstått og prøvd å tvinge sin egne ideer på hunden når det gjelder vokterrutiner. Hunden bør være fri til å utvikle sin egen vokteradferd innenfor de restriksjonene enhver oppgave presenteres.

HUNDENS REAKSJON PÅ SKREMMENDE OPPLEVELSER.

Visse forhold kan forårsake at selv den mest effektive vokterhund forlater sauene eller avbryter vokteroppgaven i kortere tid. Voldsomme regnbyger eller kontinuerlig regn over en eller flere dager har resultert i at hundene har forlatt sauene og vendt hjem til gården. Dette problemet minskes der hunden har ly på beitet der den kan trekke seg tilbake med lange perioder med regn. I utmark der det ikke finnes ly, kan hunden komme til å forlate sauene for å lete etter et tørt sted å være.

Vi har observert at en liten prosent av hundene forlater sauene på grunn av torden og andre høye lyder slik som skudd. Enkelte lydskye hunder kan bli vant med disse lydene over tid, men andre kan komme til å fortsette å forlate sauene selv om de får erfaring med skremmende lyder.

OMFANG AV MENNESKELIG KONTAKT.

Det fins et passende nivå når det gjelder menneskelig kontakt med en vokterhund, men det varierer ettersom hvordan hundens temperament er. Hunden bør besøkes daglig på beitet. Hvis mat ikke gis via en selvutløsende matmaskin, kan den gis til

hunden hver dag (vi anbefaler selvutløseren). Den daglige visitten kan også gi anledning til å sjekke hundens helse og til å rose den fordi den er blitt hos sauene.

Ettersom hunden modnes, kan den greie seg med mindre kontakt med mennesker. Det er en god driftsrutine å besøke bufe og hunder regelmessig.

For liten menneskelig kontakt kan forårsake at hunden blir sky og redd overfor mennesket. Slike hunder kan være vanskelige å håndtere under fysiske undersøkelser og vanskelig å kontrollere. De kan ikke lett flyttes til andre beiter eller settes i kennel. Noen hunder med et slikt temperament er bra voktere og kan passe til enkelte områder. Men det er helt nødvendig å kunne hankses med og arbeide med en vokterhund.

VOKTERHUNDER UNDER LAMMING.

Hva skal gjøres med en ny vokterhund under lamming? Her finnes det ingen regler å følge, men flere forslag kan legges fram.

Søyen er mer i forsvar og blir lettere stresset under lamming enn ellers. Den lekende oppførselen og påfunnet til en valp eller umoden hund er lite gunstig for sauene under og rett etter lamming. Unge hunder bør derfor unngå direkte kontakt med søyene, men kan kanskje bli holdt i nærheten.

Med en gang lammingen er over, og søyene og lammene er blitt sluppet i blandingsinnhegningene og perioden med moren er over, kan den unge hunden introduseres under overvåking av mennesker. Lammene vil snart bli vant til hunden og søyene kommer fort til å lære at hunden ikke er noen trussel overfor dem. Hvis hunden oppfører seg rolig, kan den etterlates i lengere perioder hos sauene inntil den blir hos dem hele tiden. Pass på at den unge hunden ikke gjør noen alvorlige feil. Her, som i andre situasjoner, er det bedre å unngå et problem enn å finne en løsning.

Når hunden først har opplevd en lammings sesong og viser at den kan opptre korrekt, kan den få fri adgang til hele lammingsprosessen. Eiere rapporterer at enkelte hunder viser stor interesse for lamming, beskytter lammene i dårlig vær og til og med hjelper søyene å slikke helt nyfødte lam. Hundeeieren må avgjøre hvor mye frihet hunden kan gis i en slik situasjon. Selv erfarne hunder kan gjøre feil.

Burde hunden få lov til å spise etterbyrden, avkappede haler eller døde lam og sauer? De fleste hunder vil spise alt sammen. Vår erfaring tilsier at dette ikke øker sannsynligheten for at de kommer til å drepe sauer, men de blir mindre effektive voktere fordi enkelte da kan bli eiesyke overfor skrotten. Der det er praktisk, anbefaler vi at skrottene fjernes og at vokterhunden ikke får lov til å spise dem. Det fins potensielle farer fra parasitter og bakterier om hunden fortærer sauer, særlig syke dyr. I tillegg kan skrotter som ligger ute tiltrekke rovdyr.

FORHOLDET MELLOM GJETER- OG VOKTERHUNDER.

Gjeterhunder utgjør en vesentlig del av saueholdet, særlig i utmark. Kan en gjeterhund og en vokterhund leve side om side? Hvis det er mulig, hvordan er deres forhold til hverandre?

Generelt vil vokter- og gjeterhunder kunne arbeide med samme oppgave. De bør kjenne hverandre, men ikke oppmuntres til å leke sammen. I store flokker i utmark blir gjeterhunden hos gjeteren og arbeider ut fra hans instruks. Sosiale bånd mellom vokterhunden og gjeterhunden kunne få vokterhunden til å forlate sauene og følge etter gjeterhunden tilbake til gjeterbua.

Vokterhunden bør lære at dens rolle er anderledes enn gjeterhundens. Umodne voktere kunne kanskje imitere gjeterhunden mens den slutter sauer. Dette må ikke tillates. Unge voktere kan forstyrre en gjeterhund i arbeidet og må noen ganger bindes eller holdes fast. Idet vokterhunden modnes kommer den til lære at det er stunder når gjeterhunden er under kommando (når sauene flyttes), men at den selv har den overordnede rollen ellers. Korte slagsmål kan oppstå mellom gjeter- og vokterhunder mens de holder på å lære sine respektive roller. Det er meget sjelden at de ikke går sammen i det hele tatt og i et slikt tilfelle må man bytte ut hunden.

Mange spør om sauer vil adlyde en gjeterhund etter at de er blitt vant til en vokterhund. Sauer kjenner igjen den enkelte hund og reagerer på de forskjellige hundenes oppførsel. De lærer derfor å ignorere en vokterhund som nærmer seg dem rolig og stille, men løper fra en hund som jager dem.

Vanlige hunder går løse på mange gårder uten at de har noen spesiell oppgave. Disse hundene kan være et problem for en voktervalp som er under trening i flokkbeskyttelse. De distraherer og kan til og med lære valpen uheldig oppførsel. I enkelte tilfelle må vi velge mellom å ale opp en god vokterhund og ha løse kjeledyr vandrende rundt.

BRUK AV HUNDER I UTMARK OG INNMARK.

Det fins forskjellige måter å bruke hundene på alt etter som hvordan driften administreres og dette influerer på det totale konseptet ved bruk av vokterhund. Innmark har inngjerede grenser som gir et tydelig definert permanent område for en hund å beskytte. Det er lite sannsynlig at sauene går seg bort hvis de sprer seg ut over beitet, og det er ikke behov for en fulltids vokterhund.

Det fins sjelden gjerder i utmark og en gjeter passer flokken, kontrollerer beitemønsteret og gir en viss grad av beskyttelse mot rovdyr. En hund i utmark må lære å identifisere sauene på det området de stadig befinner seg i som predatoren de skal vokte. En hund må tilpasse seg nye områder idet gjeteren følger sin gjeteplan og hunden forblir uten oppsikt sammen med sauene mesteparten av tiden, må dens oppførsel ikke få flokken til å spre seg.

SPESIELLE HENSYN VED BRUK PÅ INNGJERDET BEITE.

Over 80% av dem som avler sauer i USA har sauene sine på inngjerdet beite hele året eller deler av det. Dette vil si halvparten av landets sauer. Man mener at den største veksten i saueavlsindustrien kommer til å skje blant sauer på beitemark. Selv om størrelsen av tap p.g.a. rovdyr blir mindre i innmark enn i utmark, kan den likevel være alvorlig. Bruk av hunder til å beskytte sauer i innmark gir resultater, og benyttes for tiden av hundrevis av produsenter.

En av de største bekymringene som før eller siden dukker opp hos mange vokterhundbrukere har vært hvordan de kan få hunden til å bli hos sauene på beite. I avsnittet om "Hundeoppdrett og sosialisering", står det at "korrekt håndtering av en valp kan fjerne mange potensielle problemer". Det er avgjørende at valpen plasseres med eller i nærheten av sauer et stykke unna huset og mennesker. Hvis hunden utvikler sterke bånd til sauene fra starten av, er det sannsynlig at irrettesettende tiltak sjelden vil være nødvendig mens den modnes.

Hvis en nylig anskaffet hund eller valp trenger ekstra oppmuntring til å bli hos sauene etter sosialiseringsfasen, kan de følgende teknikker vise seg å være effektive. Når du skal ta med hunden til et ukjent beite, så sett hundehuset og mat der sammen med eventuelle andre ting som hunden kjenner godt. Treneren burde så gå med hunden (i bånd om nødvendig) rundt utkanten av området. Dette bør gjøres hver dag inntil hunden lærer området å kjenne. De fleste hundene er entusiastiske når de utforker nytt terreng og kommer til å duftmarkere mens de patruljerer. Hunden bør etterlates alene med sauene på beitet for kortere perioder (en til flere timer), men tiden bør utvides etterhvert. Sjekk hunden ofte og gi den ros når den blir på beitet. Den burde tas tilbake hver gang den forlater området og bør ikke refses før den vet klart hva det er ventet at den skal gjøre.

En passende kommando ("bli" eller noe lignende) kan gis om den har rømt. En bonde ropte "sau" og jagde hunden tilbake til sauene hver gang den gikk for langt unna dem. Tålmodighet trengs her slik som i alle stadier i vokterhundtreningen. En Komondor-eier med stor suksess sa at det kan ta opp til ett år før man ser at enkelte aspekter ved treningen er blitt effektiv. Noen positive feil bør derimot komme til syne mye tidligere.

Hvis det på tross av gjentatte forsøk ikke er mulig å holde hunden på beite, kan andre metoder brukes. Hunden kan finnes i området omkring huset sitt og maten og vannet (og helst sauene) for bestemte perioder. Disse bestemte periodene kan bli så korte eller så lange som nødvendig og kommer til å variere i hvert tilfelle. Enkelte eiere har bundet et stykke bilgummi i enden av en kjetting (ca. 3 meter lang) til hundens krage. Dette gjør det mulig for hunden å bevege seg rundt området, men hindrer den i å hoppe eller krabbe gjennom gjerdet.

En annen teknikk ble brukt ved USSSES. Hvis en hund forlater beitet og går tilbake til hovedbasen, blir den satt i kennelen med en gang i relativ isolasjon i en eller flere dager. Hunden blir så tatt med tilbake til beite. Dette ble gjentatt hver gang og viste seg å være en vellykket metode for å avskrekke hunder fra å gå tilbake til

hovedbasen.

Enkelte hunder forlater beitet i kortere perioder for å utforske og kommer tilbake rett etterpå. Hvis dette ikke fører til konflikter med nabobruk eller hus, kan det være en effektiv måte å skaffe en buffersoner rundt beitet fri for prærieulver og andre rovdyr. Det kan være fordelaktig at hunden kan forsere gjerdet også. De fleste valper kryper gjennom eller over, mens eldre hunder ofte hopper så høyt som 2 meter. Avhengig av den enkelte hunden og dens spesielle behov kunne man trene hunder til å hoppe over eller gå igjennom gjerdet ved spesielle sauehindre.

I enkelte situasjoner er det best at hunden forblir innenfor gjerdet, spesielt hvis det fins tungt trafikerte veier parallelt med beitet eller naboer som vil mishandle dem om de kommer ut. Disse forholdene kan være vanlig i mer tettbygde områder, særlig øst i USA, f.eks.

HUNDER I UTMARK.

Vest i USA er det en tradisjon for å la dyrene beite i skog og utmark. Disse sauene er som regel mer utsatt for rov fra prærieulver enn de som beiter i innmark. Bruk av vokterhunder benyttes av et økende antall bønder fordi noen av metodene for å redusere rov i innmark er lite effektive eller upraktiske uten gjerder.

Planlegging er nøkkelen til en vellykket bruk av vokterhund i utmark. Flere måneder trengs for å sosialisere og forberede valpen for bruk i utmark. Fire til seks måneder er en passende alder for en Great Pyrenees å bli utplassert. En produsent bør kjøpe inn en 7 til 8 uker gammel valp 2-4 måneder før han setter den sammen med utmarksflokk. Andre raser modnes senere og er kanskje ikke klare til å komme ut som en Great Pyrenees. Den avgjørende faktoren er om hunden oppfører seg rolig når den er sammen med sauer. En hund som stadig er lekelysten har ikke noe i utmarken sammen med en stor saueflokk å gjøre.

Den ideelle tiden for å sette ut en hund i en utmarksflokk er mens sauene ennå befinner seg innenfor et inngjerdet område. Sauebonden kan innføre hunden i flokken kort tid etter lamming når hovedflokk skal samles, men en hvilken som helst anledning kan også brukes der sauene er gjerdet inn en uke eller mer. I løpet av denne perioden kan gjeteren bli kjent med hunden og legge vekt på de viktigste kommandoene "nei" og "kom" som tidligere omtalt. Gjennom denne perioden vil han kunne se hvordan hunden og sauene virker sammen før de settes ut.

Mange av nybegynnerproblemerkene for bønder som bruker vokterhunder i utmark stammer fra at sauene er redde for hundene. I en liten utmark kan ikke sauene komme unna hunden og de blir dermed vant til den og lærer at den ikke vil skade dem. Sauer i utmark som ikke er vant til en hund, kommer til å løpe vekk når den nærmer seg. Gjentatte forsøk fra hunden til å nærme seg sauene kan resultere i at flokken blir spredd. Hunden kan gi opp og til slutt ignorere sauene.

Det er viktig at sauene er vant til tilstedeværelse og aktivitetene til vokterhunden før

de forlater inngjerdet beite (dette kan ta fra 1 til 6 uker). Dette er et av de viktigste skritt på veien mot innlemmelsen av en hund i gjeterarbeidet.

I enkelte former for sauedrift brukes bare utmark og det gjør introduksjonen av en vokterhund vanskelig. Sauene må lære å akseptere hundens nærvær uten at det finnes gjerdet. I en slik situasjon er det nødvendig at hunden kan kontrolleres og at den oppfører seg rolig i nærheten av sauene. Gjeterens holdning og dyktighet spiller en viktig rolle om denne prosessen skal bli vellykket. Hensyn må også tas til hundens og sauenes temperament og hvilket terreng som skal voktes.

Et trekk som vises hos den ideelle vokterhunden er et ønske om å bli hos eller nær flokken mesteparten av tiden. Men denne oppførselen må forsterkes av gjeteren. Vokterhunder bør ikke få lov til å oppholde seg rundt gjeterbua. Hundene må læres opp og oppmuntres til å bli hos sauene hele tiden. Mating av hundene i nærheten av sauene hjelper i så måte. I beskrivelsen av en vellykket vokterhund inngår det at den alltid skal være hos sauene.

Enhver situasjon er unik og det kan hende at rov kan reduseres selv om hunden forlater sauene regelmessig. En gjeter bandt hunden regelmessig ved bua om dagen og slapp den løs hver kveld. Hunden ble bundet fordi den fulgte etter ham på sine runder om dagen. Den ble for trett til å patruljere om natten og lå og sov istedenfor. Da den ble bundet om dagen, ble den tvunget til å hvile under rovdirenes minst aktive periode. Hunden viste liten lyst til å bli ved bua da den ble sluppet fri og patruljerte aktivt hele natten. Man fant den som regel i nærheten av sauene neste morgen.

Å HUSE HUNDER GJENNOM VINTEREN.

Da vi begynte vår forskning, var vi opptatt av de uheldige sidene som kunne inntreffe når hundene ble satt i kennel for lengere perioder om vinteren mens sauene var på båsen. Siden vi brukte opptil 10 hunder samtidig, ble det upraktisk å la dem få fri adgang til sauebåsene. Andre sauebønder som hadde bare en eller to hunder lot som regel hundene være løse mesteparten av tiden. Hvis det er fordelaktig å ha hundene inne, er følgende av interesse.

Vi tenkte at hundens bånd til sauene vil svekkes ved en lengere periode tilbragt vekk fra sauene. Etter 10 års erfaring ser vi at dette ikke skjer hos de fleste hunder og at båndet til og med kan bli sterkere etter separasjonen. Perioden innendørs i isolasjon øker faktisk hundens ønske om frihet sammen med sauene. Nesten hver eneste gang vi har sluppet fri en hund som har vært borte fra sauene over lengere tid har den straks sporet opp sauene og gått i deres retning. Båndet mellom hunden og sauene blir etablert mens valpen vokser opp sammen med lam og dette holder selv om hunden har vært borte fra sauene i opptil 6 måneder.

FLYTTBARHET.

Hvis en hund er skikkelig vant til sauer, er det meget sannsynlig at den vil vokte

sauer under forskjellige forhold. En slik hund kan flyttes fra det ene område til det andre, selv med nye mennesker og omgivelser og det er båndet til sauene som gjør at dette lykkes. Til bruk med små flokker i nærheten av mennesker bør ikke båndet mellom hund og sau bli så sterkt for et vellykket resultat.

Selv om vi har sett at det er mulig å flytte hunder fra et sted til et annet, vil hunden lykkes bedre om den kan bli vant til bestemte forhold. Hvis en hund flyttes til et sted med ukjent bufe (d.s.v. en type hunden ikke kjenner til), kan den reagere aggressivt overfor dem.

EIERANSVAR.

MENNESKETS SIKKERHET I FORHOLD TIL HUNDEN.

Det å eie en vokterhund betyr at man har et visst ansvar. De tradisjonelle vokterrasene er store og kraftige og opptrer beskyttende overfor områder de føler ansvar for. Ansvarsområdet bør først og fremst være bufe som skal voktes, men det kan innbefatte eierens hus, gårdsplass og familiemedlemmer, spesielt hvis hunden har hatt adgang til dem mens den vokste opp.

Hva er sannsynligheten for at en vokterhund kommer til å bite noen? Mye er avhengig av hvor hunden tilbringer sin tid og også av raseegenskaper. I undersøkelsen som innbefattet 763 vokterhunder, hadde 7% av hundene bitt et menneske (17% av Komondors, 9% av Anatolian Shepherds, 6% av Akbash-hundene og 4% av Great Pyrenees; Se appendix A). Enkelte hunder viser mere aggressive trekk enn andre og det blir eierens ansvar å beskytte eventuelle mennesker som er utsatt for dem. Naboer og gjester bør varsles og om nødvendig varselskilt settes ut.

En vokterhund vil sannsynligvis ta med utkantområdet når den patruljerer. Dette må den ikke oppmuntres til. Naboene bør varsles om muligheten for at hunden kan vandre over på deres land og at enkelte tiltak de har iverksatt mot rovdyr kan være farlig for dem (f.eks. feller, snarer e.l.). (Se avsnittet "Håndtering av bufe i områder med rovdyr"). I mange land er det innført strenge lover angående eieransvar for skader utført av løshunder. Det er best for eieren, lokalsamfunnet og hunden at hunden læres til å holde seg innenfor eget område.

Hunder som blir brukt sammen med frittgående dyr i utmark, enten dyrene holder seg i flokk eller ei, kan finne på å vandre. I slike tilfeller er det liten fare for omgivelsene. En hund som på denne måten vandrer over et stort område (f.eks. de utstrakte beiteområdene i de vestlige statene av USA) gir imidlertid liten eller ingen beskyttelse overfor dyrene den skal vokte.

HUNDENS HELSE OG SKJØTSEL.

Innkjøp av en vokterhund representerer en betydelig finansiell investering. Hundens

verdi øker etterhvert som den modnes og trenes. En vellykket og moden hund kan ikke så lett erstattes. Derfor er det viktig å stelle hunden riktig og se til helsen og sikkerheten.

Rådfør deg med veterinæren når det gjelder vaksinasjoner og innvollsmark.

Oppdretteren bør ha gitt valpen vaksiner og markmiddel. De nye eierne bør periodevis sjekke at tennene og bittet er bra og at øregangene holdes fri for hårdotter. Undersøk hunden regelmessig når det gjelder kutt, byller, skjelettforandringer og at musklene utvikler seg skikkelig. Enhver forandring i oppførsel, spisevaner og avføring bør undersøkes med en gang. Alvorlige helseproblemer kan oppstå hos selv de mest samvittighetsfulle og erfarne eiere. Pelsen til arbeidshunden kan trenge oppmerksomhet. F.eks. kan pelsen til en Komondor trenge klipping eller stell av tovet pels ettersom hunden vokser til. Mange Komondorok-eiere foretrekker å klippe dem hver vår ettersom strigling er så tidskrevende og den lange pelsen samler borrar. Ta kontakt med Komondorhundeklubbene som står i "stedet for tilleggsinformasjon" angående detaljene ved pelsstell. Andre langhårete raser som Great Pyrenees kan også trenge pelsstell. Floker og borrar bør fjernes regelmessig, særlig rundt tærne og ørene. Sammenfiltrert pels kan føre til alvorlige hudinfeksjoner, særlig i varme, fuktige klimaer, men ikke bare der. Klipping kan løse kroniske hud- eller pelsproblemer.

Vokterhunder kan veie 45 kg eller mer og trenger skikkelig ernæring, særlig som valper. Vanligvis vil et godt tørrfor for hunder (spesiell mat for valpene) være bra nok. Noen ganger gis også tilleggsfor anbefalt av en veterinær. Selv om valper i vekst trenger store mengder for, spiser de vanlig ikke mer enn 1 til 2 kg pr. dag når de er fullt utviklede.

Arbeidshunder bruker mye energi når de patruljerer og utforsker. Mat må derfor være lett tilgjengelig hvis de skal fungere bra. Foringsapparatet er ofte brukt med hunder som arbeider ute på beite. En sperre mot sauer må bygges rundt slik at sauene ikke spiser opp hundeforet. Ellers kan sauene fort tømme forapparatet slik at hunden går sulten i flere dager. Hvis dette skjer ofte, kan hunden begynne å vokte på maten og området rundt den. Der sauene går fritt i flokk, er det gjeterens ansvar å komme med mat til hunden minst en gang daglig.

Vokterhunder er hardføre og bruker ofte ikke hundehus eller ly selv i dårlig vær. De foretrekker stort sett å sove ute i det fri der de kan ha overblikk over omgivelsene. Men en eller annen form for ly bør skaffes for hunder som vokter hundene på beite.

Noen hunder ser på hundehuset og det omliggende området som deres territorium. Hundehuset kan virke som kontaktpunkt mellom hunden og akkurat det området slik at den blir der. Men i utmark der sauene flytter på seg hele tiden er det ikke praktisk å ha hundehus.

HUNDENS SIKKERHET.

Selv om en vokterhund kan gi opp til 10 års produktiv tjeneste, er det en rimelig sjanse for at den kan dø før sin tid. I en 5 års studieperiode ved USSS døde 32% av arbeidende vokterhunder før de nådde voksen alder. Hovedgrunnene til dette var: Overkjørt 23%, skutt med hensikt 23%; helseproblemer 18%; ulykker i innmark 9%; hunder som ikke er til å stole på (avlivet) 4%; ukjente grunner 23%. Dødsraten fra fødsel til 4 år var 41%. I en undersøkelse ved NEFC, døde 50% av vokterhundene innen 18 måneders alderen, mens 50% av hunder brukt i vanlig gårdsdrift døde innen de nådde 38 måneder. (Dødsraten innbefattet hunder som bevisst ble vraket.)

Visse statistikker viser at vokterhunder er utsatt for flere farer som eierne har kontroll over. En forutseende holdning og enkelte forberedelser kan bidra til at man unngår ulykker og tidlig død blant vokterhunder. I så henseende bør eieren: 1. Varsle naboer at hunden kan komme til å vandre over på deres eiendom og få ham til å hjelpe deg å stoppe vandringsen; 2. Sette opp varselskilt på eiendommen din som viser at det fins en vokterhund der; 3. Holde hunden vekk fra veiene; 4. Være obs på giftåte, rottegift, feller og snarer og ta de nødvendige forholdsregler (se avsnitt om "Samordning av bufe og rovdyrkontroll"); 5. Ikke binde hunden i kjetting ved siden av et gjerde eller annen hindring slik at den kan vikle seg inn og bli kvalt; 6. Sikre hunden forsvarlig når den skal fraktes bak på åpent kjøretøy.

Tidlig død hos en god vokterhund kan utgjøre et betydelig tap for saueprodusent som er avhengig av den. I tillegg til at han har mistet sitt viktigste beskyttelsesredskap, må han bruke tid og penger på å finne, ale opp og trene en ny hund. Produsenter som er meget avhengige av vokterhunder gjør klokt i å holde en reservehund i tilfelle en av dem dør. Dette valget kan tas ut fra praktiske og økonomiske hensyn i hvert enkelt tilfelle.

HUNDEAVL VED KJØTTPRODUSENTEN SELV.

Noen av de mest ettertraktede vokterhundene er de som er avlet og oppdratt av bønder selv. Få vil kunne vite bedre hva slags hund som trengs og hvilke egenskaper den bør ha. Men ganske få bønder har tid, lyst eller mulighet til å ale opp hunder, særlig de som trenger spesielt stell og spesielle hensyn. I flere tilfeller ble en bonde sittende med 6 eller 8 valper og en tise som ikke kunne være ute blant sauene på grunn av avl.

Det er ikke enkelt å avle opp et kull valper og selge dem til egnede eiere innen de er 8 uker gamle. Ofte tar det flere måneder å få solgt valpene, og hvis disse ikke hele tiden ferdes blant sauer, er det for sent å lære dem opp. Hundevalv bør bare påbegynnes etter nøye overveielser, undersøkelser og en klar følelse av forpliktelser overfor hundene.

ØKONOMISKE HENSYN.

De økonomiske sidene ved bruk av vokterhunden er avhengige av flere faktorer. Disse inkluderer antallet dyr som blir utsatt for rovdyr i løpet av et år, hundens dyktighet og levetid, utgiftene til anskaffelse og stell. Hundens alder, rase,

stamtavle, oppdretter og andre faktorer vil påvirke prisen. Vi kjøpte inn ca. 100 7 til 8 uker gamle vokterhundvalper av forskjellige raser i 1987-88. Valpene kom fra hundeoppdrettere over hele USA og gjennomsnittsprisen inkludert flyfrakt til Idaho var 443 Dollar pr. hund. Siden Great Pyrenees var lettest å få tak i, kostet de mindre enn andre raser. Men innkjøpsprisen er en av de minst viktige faktorer i det totale regnestykket.

I 1983 ble 70 husdyrprodusenter som brukte vokterhund undersøkt. Gjennomsnittlige utgifter det første året for en hund inkluderte frakt, for, reiser som hadde med stell og vedlikehold å gjøre, skader forårsaket av hunder og diverse utgifter, tilsammen 834 Dollar. Gjennomsnittlige årsutgifter etter det første året ble 286 Dollar. Brukerne oppga 9 timer pr. måned i gjennomsnitt til å stelle hunden og 89% av dem anså hundene som en økonomisk gevinst. 27 av 37 (73%) opplevde en årlig gjennomsnittsbetegnelse rundt 180 Dollar til 14,487 Dollar. 10 av 37 (27%) oppga årlige økonomiske tap på gjennomsnittlig 95 Dollar til 3,405 Dollar.

I 1986-undersøkelsen av ca. 400 produsenter med vokterhunder rapporterte 82% at bruk av hundene representerte en økonomisk fordel. 9% mente at inntekter og utgifter gikk opp i opp og 9% opplevde hundene som en belastning.

Det er klart at hunder som er effektive og som lever lenge representerer en betydningsfull økonomisk verdi. Mange produsenter har nevnt "sjelefred" som en av godene hundebbruk representerer selv om "sjelefred" kanskje ikke er et av de målbare goder, er det noe som er godt å ta med.

FORDELER OG PROBLEMER.

I løpet av vår forskning oppdaget vi følgende mulige fordeler forbundet med bruk av vokterhund: 1. Færre dyr drept av rovdyr, 2. Mindre arbeid (d.v.s. ikke lenger nødvendig å stenge eller gjerde inn sauene om natten, sauene beitet i tettere flokk og var lettere å overvåke), 3. Hvis inngjeding om natten faller bort kan beitenes utnyttelse mere effektivt og det er muligheter for at sauenes tilstand forbedres, 4. Større utnyttelse av området der faren for rovdyr før har begrenset dette, 5. Øking i størrelsen på beitet kan gi mulighet for å øke flokkens størrelse, 6. Økte muligheter for profitt, 7. Hunden varsler eieren ved forstyrrelser (rovdyr), 8. Økt grad av selvhjelpenhet når det gjelder å takle problemer med rovdyr. 9. Beskyttelse av familiemedlemmer på gården, 10. Sjelefred.

Selv om de fleste hunder som er oppdratt til å beskytte sauer blir vellykkede til slutt kan det dukke opp problemer mens hunden er ung såvel som når den er eldre og mere erfaren. Noen av problemene blir vurdert som små av brukerne, andre er alvorlige. Vi har funnet følgende: 1. Hunden plager sauer (vanligvis under lek), slik at sauene blir skadet eller dør, 2. Hunden vokter ikke på sauene, 3. Hunden er overagressiv mot mennesker, 4. Hunden plager andre dyr (husdyr eller ville dyr), 5. Arbeidet som må til for å trene og overvåke en hund, 6. Hunden ødelegger (tygger ting og graver opp), 7. Hunden utsettes for sykdom, skade eller tidlig død, 8. Hunden vandrer utenfor eiendomsgrensene og forårsaker problemer med naboer

(viktig i tettbygde strøk), 9. Utgifter uten noen garanti for at hunden lykkes i sin oppgave, 10. Hunden forstyrrer når sauene flyttes og griper inn i gjeterhundens arbeid, 11. Hunden hindrer bruken av andre tiltak mot rovdyr.

Sauer kan bli drept selv om hunden er på plass og arbeider. Når dette skjer vil den kloke bonden først finne ut om hunden var innblandet i drapet. Mistenken hunden inntil det er klart at det ikke var dens skyld. 14% av hundene i vår undersøkelse skadet eller drepte sauer (Se Appendix A).

Det er meget usannsynlig at et menneske kommer til å oppleve alle disse potensielle problemer eller alle fordelene ved bruk av en hund for de fleste er det nok at rovdyraktiviteten minskes og for andre kan ett problem til rett og slett være ett for mange.

EFFEKTIVITET MOT FORSKJELLIGE ROVDYR.

Det meste av forskningen og praktisk erfaring med vokterhunder har fokusert på hundens evne til å minske rovdyraktivitet fra prairieulver og løshunder. Disse er de to vanligste sauedreperne i USA. Prairieulver er ca. 1/3 av størrelsen til en voksen vokterhund og de vil vanligvis unngå et direkte møte med en vokterhund. Vår undersøkelse viste at 95% av alle vokterhunder var aggressive overfor rovdyr, hovedsakelig prairieulver (Se Appendix A). Færre vokterhunder var aggressive mot løshunder (74%), men møtene mellom vokterhund og inntrengende hunder er vanligvis anderledes enn møtene mellom vokterhunder og prairieulver. Der ulver helst unngår konfrontasjon, vil inntrengende hunder bruke tid til å snuse og posere rundt vokterhunden. Slåsskamp kan forekomme, men vanligvis forlater inntrengeren området etter en kort utforsking. Sluttresultatet pleier å være det samme som med prairieulvene, ingen skade. Enkelte vokterhunder, særlig de som er umodne, kunne stå og se på mens inntrengende hunder plaget sauene. Av og til har vokterhunder slått seg sammen med inntrengende hunder og skadet eller drept sauer.

Rev vil sannsynligvis reagere på samme måte som prairieulver og unngå konfrontasjoner. De holder seg et stykke unna flokken. Flere møter mellom ekte ulver og vokterhunder er blitt dokumentert, men resultatene er ikke så forutsigbare foreløpig. Noen ulver unngår eller omgår områder vaktet av en vokterhund, andre undersøker og poserer på samme måte som løshunder, og atter andre slåss med vokterhunden. Ulver blir sannsynligvis mer frustrert av vokterhundens nærvær enn skremt av den.

Vi samlet informasjon om møter mellom vokterhund og bjørn. I et typisk møte pleidde hunden å bjeffe og gå fram for å møte bjørnen. Bjørnen pleidde da å trekke seg unna hunden. Det var vanligvis ingen fysisk kontakt mellom hunden og bjørnen, og hunden fortsatte forfølgelsen noen hundre meter eller inntil bjørnen ble trukket vekk fra sauene. Hunden vendte tilbake til sauene etter møtet. Selv om vår erfaring med møter mellom hund og grizzlybjørn er liten, har vi grunn til å tro at grizzlybjørnen ikke lar seg bortvise så lett som svartbjørnen.

Det er få data som beskriver forholdet mellom vokterhunder og pattedyr som puma og rødgaupe. Man gikk ut fra at den minste av disse to, rødgaupa, ville unngå et område vaktet av en hund. Puma er kjent for å drepe hunder og ville muligens ikke unngå kontakt. I mange områder der det er sauedrift er kattedyrproblemet minimalt eller spesielt for stedet. Tilstedeværelsen av kattedyr bør tas i betraktning når man velger å sette ut en hund i feltet.

HÅNTERING AV HUSDYR I OMRÅDER MED ROVDYR.

Skikkelig stell av husdyr spiller en rolle når det gjelder å minske rovdyrrisikoen. Mange sauebønder benytter seg av ett eller flere av følgende tiltak: Sauer i innhegning om natten, sauehold med bygninger der det fins folk, innendørs lamming, regelmessig inspeksjon av husdyrene, fjerning av døde dyr, fjerning av kratt nær beiteområdet, ingen utplassering av unge dyr på beitet der det forekommer rovdyr. Enkelte av disse tiltakene er sannsynligvis ikke mulig å gjennomføre hos enkelte produsenter. De hører egentlig ikke hjemme i utmarksdrift heller. Det eneste som kan sikre absolutt beskyttelse av sauer er total innsperming.

Flere metoder for rovdyrkontroll må være tilgjengelig siden det ikke fins en enkelt metode som kan være effektiv for alle produsenter. Noen har oppdaget at det skal lite til for å beskytte sine sauer, mens de fleste benytter seg av fra en til tolv forskjellige tiltak. De som har mest suksess, bruker en blanding der de kombinerer forsvarlig stell med elektriske gjerder, vokterhunder, gode gjeterhunder (med utmarksflokken), bruk av feller, skyting eller mekaniske skremser, og de er fleksible nok til å ta i bruk en hvilken som helst kombinasjon av metoder som kan løse problemet.

Bruk av vokterhund gjør ikke andre kontrollmetoder overflødig, men det er viktig at de teknikkene som tas i bruk er forenlige med hundens oppførsel. Gift som brukes til å bekjempe forskjellige skadedyr (inkludert insekt- og rottetredende midler) kan være farlige for hunden og egner seg derfor ikke til bruk i områder der vokterhunden arbeider.

M-44 giftinnretningen som brukes for å bekjempe prairieulver er et eksempel på en gift som er meget farlig for hunder. Enkelte har greidd å trene hundene sine til å unngå M-44 innretninger ved å la hunden utløse en som er fylt med pepper, eller ved å feste den til en rottefelle. Meningen er at disse ubehagelige opplevelsene skal lære hunden å unngå M-44 om den skulle møte en i fremtiden. Selv om denne treningsmetoden kan virke med enkelte hunder, er den ikke idiotsikker - en feil fra hundens side så er den død. Med unntak av giftkravet (som er ulovlig i bruk i USA), anbefales det ikke at gift brukes i områder der vokterhunder arbeider med mindre hunden bindes eller sikres mens giften er i bruk. Det kan hende at hunder som har vært bundet ikke blir i stand til å slåss om de tilfeldigvis blir fanget i en snare ment for prairieulver eller rev. På samme måte vil hunder som sitter fast i en stålcelle ment for rovdyr sjelden skade seg. Begge disse innretninger kan bli dødelige for hunder hvis de ikke blir funnet og satt fri innen rimelig tid. Hvis snarer og feller brukes

mens hunden arbeider, bør bonden vite hvor de ligger slik at de kan sjekkes hvis hunden blir borte. Dette betyr et samarbeid mellom bonden og jegeren. Bonden bør forstå at hundens sikkerhet er deres ansvar. Jakt fra luften, ved lokking og skyting av prærieulver bør ikke utgjøre noen trussel mot vokterhunder.

Hunder kan betraktes som første-linje forsvar mot rovdyr i mange situasjoner. Deres effektivitet kan økes med god husdyrbruk og fjerne stadig herjende rovdyr med passende midler.